

حقوق فرهنگی در ایران و اسناد بین الملل

دکتر منصوره فصیح رانسی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

تهران ۱۳۹۵

سرشناسه	فصیح رامندی، منصوره، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدیدآور	حقوق فرهنگی در ایران و اسناد بین الملل / منصوره فصیح رامندی
مشخصات نشر	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵
شابک	۹۷۸ - ۶۰۰ - ۷۶۸۷ - ۷۶ - ۵ - ۱۶۵۰۰۰ ریال:
یادداشت	کتابنامه، ۲۱۱، ۲۰۵ و به صورت زیرنویس
یادداشت	عنوان دیگر گزارش نهایی طرح پژوهشی حقوق فرهنگی در نظام حقوقی اسلام و اسناد بین الملل
عنوان دیگر	گزارش نهایی طرح پژوهشی حقوق فرهنگی در نظام حقوق اسلام و اسناد بین الملل
موضوع	فرهنگ و حقوق
موضوع	حقوق تطبیقی
موضوع	حقوق اجتماعی - ایران
موضوع	حقوق بشر - جنبه های مذهبی - اسلام
موضوع	حقوق بین الملل و حقوق بشر
موضوع	حقوق بشر - ایران
شناسه دژوده	پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
شماره کتابخانه ملی	۳۳۰/۱۱۵
موضوع	Culture And law :
موضوع	Comparative law :
موضوع	Social rights -- Iran :
موضوع	Human rights -- Religious -- Islam :
موضوع	International law & Human rights :
موضوع	Human rights - - Iran :
موضوع	KF۳۲۹/ع۷ ۱۳۹۵: رده بندی کنگره
موضوع	۳۳۰/۱۱۵: رده بندی دیویی

حقوق فرهنگی در ایران - اسناد بین الملل

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

نویسنده: دکتر منصوره فصیح رامندی

ویراستار: سمانه طهماسبی پور

صفحه آرای: رحیم عمومی - حسین آذری

طراح جلد: حسین آذری

نوبت چاپ: اول - شهریور ۱۳۹۵

شمارگان: ۵۰ نسخه

قیمت: ۱۶۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۷۶۸۷ - ۷۶ - ۵

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.

در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین تر از میدان ولی عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

دورنگار: ۸۸۸۹۳-۷۶ Email: nashr@ric.ir

سندوق پستی: ۶۲۷۴-۱۴۱۵۵ تلفن: ۸۸۰۲۲۱۳

پیش رو نتیجه تحقیقی است که دکتر منصوره فصیح رامندی با نظارت دکتر بهزاد رضوی فرد انجام داده است

فهرست مطالب

سخن ناشر / ۹

مقدمه / ۱۱

فصل اول: مبانی نظری حقوق فرهنگی

مقدمه / ۱۷

اهمیت بحث از حقوق فرهنگی / ۱۷

پیشینه تاریخی حقوق فرهنگی با تکیه بر ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۱۵ میثاق

بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی / ۲۰

تبیین مفهوم و تعیین قلمرو حقوق فرهنگی / ۲۱

اصطلاح‌شناسی فرهنگ / ۲۷

ریشه‌یابی مفهوم حق / ۳۴

فرهنگ مبنای حقوق / ۳۷

تعامل حقوق و فرهنگ / ۳۹

تولید فرهنگ و حدود حکومت آن در جامعه / ۴۷

دستیابی به مفهوم حقوق فرهنگی و ترسیم قلمرو آن / ۵۱

نتیجه‌گیری / ۵۸

فصل دوم: ترسیم حقوق فرهنگی بر اساس نظام مطلوب و موجود در اسلام

مقدمه / ۶۳

مصادیق حقوق فرهنگی از منظر اسلام / ۶۴

راهکارهای اسلام در تأمین حقوق فرهنگی / ۷۰

همبستگی و پیوند اجتماعی میان حاکم و ملت / ۷۰

امر به معروف زمینه‌ساز تحقق حقوق فرهنگی / ۷۳

وظیفه حکومت در تحقق حقوق فرهنگی / ۷۷

نتیجه‌گیری / ۷۹

فصل سوم: حقوق فرهنگی در اسناد و رویه بین‌المللی

مقدمه / ۸۵

حقوق بشر، فرهنگ پایه اصلی حقوق فرهنگی / ۸۶

رابطه فرهنگ، حقوق بشر و نهایی‌شدن در روابط بین‌الملل / ۸۶

انطباق حقوق فرهنگی برخی از مصادیق حقوق بشر / ۸۸

چالش‌های پیشروی حقوق بشر و مباحث حقوق بشر / ۹۰

ارائه راهکارهایی با تکیه بر مبانی حقوق بشر در برخورد با چالش‌های موجود / ۹۳

حقوق فرهنگی و مصادیق آن در اسناد، عرف و رفتار سازمان‌های بین‌المللی / ۹۶

مصادیق حقوق فرهنگی با توجه به اسناد بین‌الملل / ۹۷

اسناد بین‌الملل / ۱۰۱

جایگاه حقوق فرهنگی در ارگان‌های برآمده از معاهدات حقوق بشر در زمان ملل / ۱۱۰

تحقق توسعه و صلح؛ راهکار سازمان ملل در جهت تأمین حقوق فرهنگی / ۱۱۰

فعالیت‌های سازمان در جهت تحقق توسعه پایدار / ۱۱۶

تحقق حقوق فرهنگی در سایه اقدامات صلح‌آمیز / ۱۲۱

تلاش‌های سازمان ملل در جهت ثبات حقوق فرهنگی گروه‌های خاص؛ اقلیت‌ها، زنان، کودکان و افراد معلول / ۱۲۴

کودکان و افراد معلول / ۱۲۴

حقوق فرهنگی اقلیت‌ها و مردمان بومی در اسناد بین‌المللی / ۱۲۵

وضعیت حقوق فرهنگی زنان / ۱۳۳

نحوه فعالیت در خصوص حقوق فرهنگی کودکان و جوانان / ۱۴۵

حقوق فرهنگی افراد معلول / ۱۴۶

نتیجه‌گیری / ۱۵۰

فصل چهارم: جایگاه حقوق فرهنگی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

مقدمه / ۱۵۵

رویکرد و تضمینات عام قانون اساسی در حوزه حقوق فرهنگی / ۱۵۵

مصادیق حقوق فرهنگی در قانون اساسی / ۱۵۶

معرفی اسلام به عنوان دین رسمی و تثبیت حق فرهنگی توحید / ۱۵۸

مشارکت فرهنگی در ایران بر مبنای قانون اساسی / ۱۶۰

رویکرد قانون اساسی به حقوق فرهنگی خانواده / ۱۶۶

حاکمیت از حقوق فرهنگی گروه‌های خاص: زنان، کودکان، معلولین و اقلیت‌ها در قانون اساسی / ۱۶۸

رویکرد قانون اساسی به حقوق فرهنگی زنان / ۱۶۹

جایگاه حقوق فرهنگی کودک و چگونگی احقاق آن / ۱۷۲

تعهدات قانون اساسی به حقوق فرهنگی معلولین / ۱۷۶

تضمینات حقوق فرهنگی اقلیت‌های مذهبی در قانون اساسی / ۱۸۳

رویکرد دولت به حقوق فرهنگی / ۱۸۹

تعامل دولت و فرهنگ / ۱۹۰

وظایف دولت در تامین حقوق فرهنگی در پرتو قانون اساسی / ۱۹۵

نتیجه‌گیری / ۲۰۱

منابع و اخذ / ۲۰۱

سخن ناشر

بیشک بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد، فرهنگ از جامعه است. اساساً فرهنگ هر جامعه، هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد و با انحراف فرهنگ، هر چند جامعه از بعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند و قوی باشد، ای پویا و پرمیثت نیست. اگر فرهنگ جامعه‌ای وابسته و مرتزق از فرهنگ غرب باشد، ناچار دیگر جاد آن جامعه به جانب مخالف گرایش پیدا می‌کند و بالاخره در آن مستهلک می‌شود و موجودیت خود را از دست می‌دهد (امام خمینی (ره)، صحیفه نور، ج ۱۵: ۱۶)

رشد و توسعه اقتصادی و سیاسی بدون توجه به ارزش‌های والای فرهنگی می‌تواند موجبات سستی و اعوجاج در اصول اعتقادی و ملی جامعه را فراهم آورد. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات با انجام تحقیقات و طرح‌های پژوهشی و نیز برگزاری نشست‌های علمی با اصحاب علم و فرهنگ و ارائه نتایج حاصل در قالب «گزارش پژوهش» یا «کتاب»، تلاش خود را صرف گسترش ارزش‌های اصیل فرهنگی می‌کند.

امید است با بهره‌گیری از توان علمی پژوهشگران، بتوان نام مؤثری در برنامه‌ریزی جامع توسعه کشور برداشت.

اثر پیش‌رو، پژوهشی است با عنوان «حقوق فرهنگی در ایران و سایر بلاد الملل» که دکتر منصوره فصیح رامندی با نظارت دکتر بهزاد رضوی فرد در پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات انجام داده است.

یادآوری می‌شود، مطالب مندرج در این کتاب لزوماً منعکس‌کننده دیدگاه‌های پژوهشگاه نیست.

مقدمه

حقوق فرهنگی مسائلی است که از دیرباز در زمره حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بشری قرار گرفته است. این حقوق به عنوان نسل یا طیف دوم حقوق بشر در مقابل نسل یا طیف اول (حقوق مدنی و سیاسی) توصیف می شود. علت این دسته بندی را می توان در خاستگاه تاریخی این دو جست و جو نمود؛ چراکه حقوق نسل دوم در واقع حقوقی است که از رشد آرمان های سوسیالیستی در اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ در مقابل حقوق مدنی و سیاسی، برخاسته از آرمان های لیبرالی سرچشمه گرفته است. این تفکیک عاملی برای تقابل ذاتی این دو طیف حقوق شده به این اندیشه دامن زده است که حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دسته ای متمایز و جدا از حقوق بشر هستند. علی رغم توجه ارکان سازمان ملل به ارزش یکسان این حقوق و تصویب هم زمان هر دو میثاق حقوق بشری و ذکر یکسان بودن درجه اهمیت این دو دسته از حقوق در میثاق، تفکیک، تهیه و تدوین سریع تر میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی ادعای برتری این حقوق را نزد برخی پژوهشگران یا عمل گرایان تقویت نموده است. به همین دلیل علی رغم آنکه در محدوده سازمان ملل همواره بر «تفکیک ناپذیری

وابستگی متقابل» حق های بشری تأکید می شود و این مسئله مورد توافق جهانی است^۱، در عمل حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد غفلت واقع شده است. بازتاب این مسئله در حقوق ملی کشورها به شکل جدی تر مشاهده می شود؛ چراکه در اکثر کشورها حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در عرصه گفتمان حقوق بشری رایج، اغلب غائب است. حتی در کشورهایی که حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را در قوانین اساسی خود به رسمیت شناخته اند و با میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را به شکل جزئی در قوانین ملی خود وارد نموده اند، راهکار اجرایی مناسب و ضمانت اجرای کافی برای این حقوق موجود نیست. در این قانون گذار داخلی و دادگاه های ملی به این حقوق و اعاده آن توجه کافی نداشته اند. بر مبنای بررسی موارد با توصیف های ساده انگارانه، این حقوق را به عنوان حق های غیرقابل دادخواهی وارد ندانند و به همین دلیل رویه قضایی مشخصی در مورد این حقوق در اکثر کشورها شکل نیافته است (کریون، ۱۳۸۷: ۳۶).

در این میان وضعیت حقوق فرهنگی نسبت به حقوق اقتصادی و اجتماعی بشری به مراتب ناخوشایندتر است. حتی در اسناد بین المللی به سازمان ملل نیز عموماً از حقوق فرهنگی به عنوان حق توسعه نیافته یاد می شود.^۲ در برنامه های سازمان ملل، ما شاهد پیگیری برنامه های جامع اقتصادی و توسعه های اجتماعی هستیم درحالی که توجه کمتری به حقوق فرهنگی، توسعه فرهنگی و تحقق آن معمرل شده است. اگرچه شاهد اقداماتی در زمینه حقوق فرهنگی چه به صورت موردی و چه به صورت کلی، توسط یونسکو به ویژه در دهه توسعه فرهنگی^۳ بوده ایم.^۴ اما این زمینه سازی ها کافی نبوده و به

1. Eide, Asbjorn, and Allan Rasas, *Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge* "Economic: Social and cultural Rights, London, Martinus Nijhoff Publishers, 2 edit, 2001, pp. 1-5.

2. Report: Report of the Independent Expert in the Field of Cultural Rights MS: Farida Shaheed, Submitted Pursuant to Resolution 10/23 of the Human Rights Council, A/H.

۳. بر اساس قطعنامه شماره ۱۱/۲۰ یونسکو (۱۹۷۸-۱۹۹۸) به عنوان دهه جهانی توسعه فرهنگی تصویب شد که دستور کار آن در قطعنامه شماره ۱۸۷/۴۱ مجمع عمومی سازمان ملل مشخص گردیده است.

4. Intergovernmental Conference anstitutional administrative and Financial Aspects of Cultural Polices (24 Aug- 2 Sep -1970, Venice world conference en cultural Polices (26- july- 6 Aug 1982, Mexico City Intergovernmental Confence on Cultural polices for development (30 march, 24 April 1982. Stockholm. Lbid).

اذعان خود کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ملل متحد در این زمینه با خلأهای فراوان و فقدان ابزارهای قانونی مؤثر و مکفی در این عرصه روبرو هستیم. البته نباید از نظر دور داشت که شورای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل متحد توجه ویژه‌ای به حقوق فرهنگی به‌ویژه در بررسی گزارش‌های سالانه کشورها معمول داشته است و همواره دولت‌ها را به رعایت حقوق فرهنگی افراد مقیم در کشور خود توصیه نموده است؛ اما این تلاش‌های پراکنده در راستای احیای حقوق فرهنگی کافی نبوده است؛ چراکه حقوق فرهنگی گستره بسیار وسیعی از حقوق را تشکیل می‌دهد. بسیاری از مصادیق حقوق بشر حتی اگر به‌طور مستقیم در دسته حقوق فرهنگی جای بگیرند، به آن وابسته هستند طبق گزارش گزارشگر ویژه حقوق فرهنگی، حقوق فرهنگی طیف وسیعی از حق‌های بشری هستند که درواقع پایه و اساس تحقق حقوق بشر را تشکیل می‌دهند. علی‌رغم جایگاه ویژه حقوق فرهنگی در تحقق حقوق بشر و با توجه به کمبود بحث‌ها و بررسی‌های در این زمینه به‌عنوان یک مقوله مستقل و نظام‌مند، متأسفانه این موضوع در عرصه پژوهش کمتر توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. هدف از این تحقیق به‌عنوان یک پژوهش مستقل و کاربردی در این حوزه، بررسی تضمینات حقوق فرهنگی افراد و تکالیف دولت اسلامی در قبال تأمین این حقوق و بررسی وضعیت این حق در حقوق بین‌الملل است. احکام اسلامی نه تنها شکل و قالب حقوق فرهنگی بلکه محتوای این حقوق را نیز مشخص می‌کنند، درحالی که در حقوق بین‌الملل فرهنگی، معمولاً محتوای حق‌های فرهنگی مشخص نیست. بنابراین اگر مطالعات حقوق فرهنگی را به سه بخش تقسیم کنیم بدیهی است یک قسمت ویژه از بررسی احکام اسلام در زمینه فرهنگ و حقوق فرهنگی به‌عنوان پایه نظام حقوقی ایران خواهد بود و وجه دیگر این مطالعات، بررسی رویکردهای بین‌المللی در زمینه حقوق فرهنگی و مطالعه نظام حقوقی ایران در این زمینه است. بنابراین به‌منظور ایجاد یک پیوند علمی سازنده میان مطالعات اسلامی و حقوق داخلی و بین‌المللی و بهره‌گیری از دستاوردهای علمی این سه حوزه و اتخاذ رویکردی جامع و هماهنگ، مطالعه حقوق فرهنگی باید با اتکای توأمان بر هر سه بعد حقوق اسلامی، داخلی و بین‌المللی صورت بگیرد.